CULTUURHISTORISCHE INVENTARISATIE NOORD-BRABANT
MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

GEMEENTE MIERLO

UITGAVE PROVINCIE NOORD-BRABANT

colofon

De Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/ Monumenten Inventarisatie Project wordt verricht door mevr. drs. M. Daru-Schoemann, dhr. drs. M. Koenders, dhr. drs. A. van Leeuwen (coördinatie), dhr. drs. N. Maes, dhr. drs. J. Michels, dhr. H. Ruiter arch. h.b.o., mevr. drs. M. Vaessen, mevr. drs. W. Wessel.
Secretariaat: mevr. D. van Loon-Graafmans, mevr. F. Tenlima-Sellier, Hildebrandstraat 24, 5216 VR 's-Hertogenbosch. Tel. 073-147471.

De rapporten zijn te bestellen bij de afdeling Voorlichting van de Provincie Noord-Brabant, Brabantlaan 1, 5216 VR 's-Hertogenbosch.
Tel.: 073-812511.

INHOUD

Woord vooraf	4
Werkwijze en criteria	5
1. Situering der gemeente	9
2. Bodemgesteldheid	9
3. Grondgebruik	10
4. Infrastructuur	11
5. Ontwikkeling van de nederzettingen	12
6. Stedebouwkundige typologie	12
7. Karakterisering der objecten, bouwvormen en typen	13
8. Objectgegevens	18
9. Literatuur	36
Kaart (bijlage)	-

WOORD VOORAF

Dit rapport over Mierlo maakt deel uit van de serie Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/Monumenten Inventarisatie Project. Het geeft per gemeente een overzicht van de waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen tot ca. 1940 in de steden en dorpen van de provincie.
De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabantse cultuurlandschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht urgent gemaakt. Ondanks vervlakking en schaalvergroting bezit elke gemeente een eigen karakter in de stedebouwkundige structuur, de bebouwing van kern en buitengebied. We doelen daarbij zeker niet alleen op erkende monumentale gebouwen, maar evenzeer op boerderijen, woonhuizen, fabrieksgebouwen, bruggen en sluizen, wegkruisen of een ijzeren sierhek en dorpslinde.

Na het monumentenjaar 1975 heeft het provinciebestuur besloten om de cultuurhistorische waardevolle bebouwing van de provincie vast te laten leggen. Hiervoor is in 1976 de "Inventarisatiecommissie Brabantse Monumenten" ingesteld. In september 1979 is een drietal inventarisatoren aangesteld om een werkmodel te ontwikkelen en veldwerk en rapportage te verrichten.
Dit model is tot eind 1988 gehanteerd in 69 gemeenten. Najaar 1988 is ook in Noord-Brabant het door de minister van WVC geëntameerde Monumenten Inventarisatie Project van start gegaan. Binnen dit project wordt vastgelegd hetgeen in Nederland tussen ca. 1850 en 1940 aan bouwkunst en stedebouw is gerealiseerd.

Het MIP beoogt:
- het verkrijgen van een eerste landelijk overzicht van de zgn. "jongere bouwkunst en stedebouw' (ca. 1850 - 1940)
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en voor monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode 1850 - 1940
- het formuleren van uitgangspunten ten behoeve van publikaties en wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch of industrieel-archeologisch gebied
- het verkrijgen van bouwstenen als een eerste aanzet tot nieuw te ontwikkelen beleid van Rijk, provincies en gemeenten ten aanzien van de ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg, alsmede van een basis voor planologisch-stedebouwkundige afwegingen
- het verzamelen van informatie die voor Rijk, provincies en gemeenten als basis kan dienen bij het selecteren en registreren van objecten, ensembles, structuren en dorps- en stadsgezichten

In Brabant zullen daarnaast ook nog objecten en structuren van vòòr 1850 vastgelegd worden als uitvloeisel van de in 1979 begonnen Cultuurhistorische Inventarisatie.
Onderzoek en veldwerk voor dit rapport vonden plaats in 1989/1990 door mevr. drs. W.M. Wessel.

's-Hertogenbosch, november 1990.

WERKWIJZE EN CRITERIA

In Brabant is het MIP officieel van start gegaan op 1 oktober 1988. De inventarisatie wordt hierbij gebiedsgewijs aangepakt. Daartoe is de provincie in acht werkgebieden verdeeld, op basis van de historische en bestuurlijke ontwikkelingen in de periode 1850 - 1940.
Deze gebieden zijn:
1. Brabants Kleigebied
2. Zuidwest Brabant
3. Regio Tilburg
4. Regio 's-Hertogenbosch
5. Kempen
6. Regio Eindhoven
7. Maaskant
8. Brabantse Peel

Bij de inventarisatie wordt - binnen een zo breed mogelijke context - gewerkt van groot naar klein.
Eerst wordt van elk gebied een schets gegeven van de algemene karakteristieken. Op basis hiervan wordt voorts - gemeentegewijs - ingegaan op de stedebouwkundige aspecten van een stad of dorp. Tegen deze achtergrond worden ten slotte de objecten in de verschillende gemeenten beschreven.
De door het rijk voorgestelde werkwijze sluit goed aan bij onze sinds 1979 gevolgde werkwijze. Onbewust vooruitlopend op het MIP heeft de provincie vanaf het begin naast de oudere bouwkunst (ca. 10% van de monumenten in Brabant) ook steeds de jongere bouwkunst (ca. 90% van de monumenten) in haar werkwijze betrokken. Dit uitgangspunt zal binnen het MIP gehandhaafd blijven, met dien verstande dat de gegevens van de oudere bouwkunst buiten het MIP-kader vallen en dus niet aan het rijk geleverd zullen worden. Zij zullen wel voorkomen in de rapporten van de gemeenten die gewoon zullen blijven verschijnen. Tevens zullen nu ook de grote gemeenten (Tilburg, Breda, Bergen op Zoom, Eindhoven, Roosendaal, Helmond en 's-Hertogenbosch) beschreven worden.
In de geautomatiseerde MIP-bestanden welke uiteindelijk aan het Rijk geleverd gaan worden, zal ook het bestaande materiaal van jongere bouwkunst van de 69 reeds geïnventariseerde gemeenten worden opgenomen.
Deelname aan het MIP verleent de provinciale inventarisatie een belangrijke toegevoegde waarde. Zonder extra provinciale investering wordt het inventarisatiebestand geautomatiseerd en in overeenstemming gebracht met een landelijke opzet.
Voor verdere details verwijzen wij naar de Handleiding Inventarisatie jongere bouwkunst en stedebouw (1850-1940), Zeist- 's-Gravenhage 1987.

Criteria

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking komen moet uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurt aan de hand van een aantal criteria, die groepsgewijs worden omschreven.
Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de "historische karakteristiek" van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het produkt van een - al dan niet geleidelijke - historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel net zo goed voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk. Op zeker moment leidt een reeks van ontwikkelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dat moment bepaalt de "historische karakteristiek" van de nederzetting, die dus als het ware de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuurverstorende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstrekken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke nederzettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken. Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakteristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 zijn uiteindelijke vorm kreeg. Daarmee is de historische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.

Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek worden alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

* <u>Architectonische en kunsthistorische criteria</u>

- het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedebouwkundige of kunstenaar
- het object is gaaf qua stijl en detaillering
- het object vertegenwoordigt een unieke (bouw) techniek, (bouw)- type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
- het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

* Planologische, landschappelijke en stedebouwkundige criteria

- het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten, erfbeplanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
- het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
- het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
- het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
- het object vormt een onderdeel van een historische stedebouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
- het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

* Sociaal- en cultuurhistorische criteria

- aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
- het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
- het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, is het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere.
Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudig voorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek, samenhang met de directe of wijdere omgeving, historische verkaveling en patroon van wegen en waterlopen, meer gewicht in de schaal werpen, dan bij een kerkgebouw. Daar zullen eerder stijl, gaafheid van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, vormgeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote - zo niet dominerende - rol gespeeld. Objecten als daglonershuizen, weverswoningen, smidsen e.d., ontlenen vooral daaraan hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat als laatste getuige de herinnering oproept aan een overigens verder geheel verstoorde situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristieke, betrekkelijk ongerept gebleven omgeving. Daarentegen zal een in detail aangetaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormt van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en interessante structuur, op grond daarvan in deze inventarisatie juist worden meegenomen. Tenslotte heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zeldzaamheidswaarde van een object of nederzettingstype bij de afwegingen meegespeeld.

Samenstelling rapport

In dit rapport wordt een beeld gegeven van de cultuurhistorisch waardevolle structuren en objecten van oudere en jongere bouwkunst binnen de gemeente. Hierbij is de samenhang tussen de objecten en het landschap of de nederzetting van groot belang.

Door het raadplegen van de historisch-geografische beschrijving van het inventarisatiegebied (afzonderlijk verkrijgbaar) en het naslaan van specifieke plaatsgebonden literatuur ontstaat een beeld van de ontwikkelingen tot ca. 1950. De topografische kaarten van ca. 1850, 1900 en heden op de schalen 1 : 50.000 en 1 : 25.000 zijn eveneens van belang, omdat door vergelijking een indruk ontstaat van occupatiepatronen en ontwikkelingen tot op heden. In het veld wordt dit beeld aangevuld met eigen waarneming.
Vervolgens worden per kern en in het buitengebied de objecten die aan de eerder genoemde criteria voldoen geregistreerd.

Elk rapport omvat de volgende onderdelen. Na Woord Vooraf en Werkwijze en Criteria worden de ligging van de gemeente (hoofdstuk 1), de bodemgesteldheid (2) en het grondgebruik (3) behandeld. Dan volgt een overzicht van de veranderingen in infrastructuur, wegen, waterlopen etc. (4). Vervolgens worden de nederzettingen behandeld (5). In de hoofdstukken 6 - 8 worden de onderzoeksresultaten beschreven. Voor de grotere gemeenten met planmatige ontwikkelingen tussen 1850-1940 wordt een stedebouwkundige typologie gegeven met een kaart van gebieden van bijzondere stedebouwkundige waarde. Bij de meeste kleinere gemeenten blijft dit onderdeel achterwege. Hier hebben in het algemeen immers in de periode 1850-1940 geen samenhangende stedebouwkundige ontwikkelingen plaatsgehad. Wel worden in sommige gemeenten waardevolle bebouwingsgroepen van vòòr de periode 1850-1940 apart aangegeven.
Dan volgt een karakterisering der objecten, bouwvormen en typen (boerderijen, woonhuizen, openbare gebouwen etc.). Dit alles wordt afgesloten met de objectgegevens, geordend naar adres en huisnummer (even, oneven). Per object worden de oorspronkelijke en huidige functie, architect, bouwdata, bouwstijl en een beschrijving der gevels, ramen, deuren, daken, bijzondere constructies en in een enkel geval interieurgegevens (meestal wordt alleen het exterieur geregistreerd) weergegeven. Dan volgen bijgebouwen, artefacten (stoepen, stootstenen, hekken etc.) en groenelementen. Ook wordt aangegeven een motivering voor opname en of het object beschermd is.
Tenslotte volgt de literatuur.

Bijgevoegd worden kaarten 1 : 10.000 en indien nodig deelkaarten van de stedebouwkundige typologie en de dichtbebouwde kernen. Op de kaart 1 : 10.000 worden aangegeven:

- geïnventariseerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip) - beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnaam en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilranden
- oude wegenpatronen en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm. (globaal aangegeven).

Beschermde stads- en dorpsgezichten, alsook landgoederen worden eveneens aangegeven.

1. Situering der gemeente

De gemeente Mierlo is gelegen in het zuidoostelijke deel van de provincie Noord-Brabant. Zij is ingedeeld in de Regio Eindhoven. De gemeente bestaat uit de centraal gelegen plaats Mierlo en een aantal gehuchten. Aan de westkant zijn dit Luchen, Heiderschoor, Stepekolk, Diepenbroek, Kranenbroek, Berenbroek, Broek, aan de noordkant Schutsboom, Brand, Brandevoort en Medevoort, aan de oostkant Bekelaar, Loeswijk. Aan de zuidkant Trimpert, Overakker en Voortje. Mierlo grenst in het noordwesten aan Nuenen, in het oosten aan Helmond, in het zuiden aan Someren en in het westen aan Geldrop.
Deze grenzen hebben deels een natuurlijk, deels een kunstmatig verloop. In het oosten wordt de grens bepaald door de Vleutloop, beter bekend als de Mierlose Loop. Een ander deel van de oostgrens vormt het Eindhovens Kanaal. De rest van deze grens, evenals die aan de zuid en westzijde en een deel van de noordwestelijke kant verloopt scherp rechtlijnig, zoals gebruikelijk in heidegebieden. De noordoostgrens heeft een hoekig verloop, waarbij de eigendom van de percelen doorslaggevend was. Een klein deel volgt de baan van de Haags Loop.

1.2. Ontwikkeling der gemeente

Mierlo kreeg in 1197 de status van vrije heerlijkheid. Deze heerlijke rechten gingen weliswaar teniet in de Franse tijd, rond 1795, maar Mierlo werd pas in 1851 officieel een gemeente. Door de eeuwen heen was de landbouw de voornaamste bron van inkomsten. Het is een agrarische gemeente waarbij na de Tweede Wereldoorlog ook de industrie en het forensisme van belang is.
Mierlo maakt sinds 1966 deel uit van het Streekorgaan Gewest Helmond.
In 1968 moest de gemeente een belangrijk deel van haar grondgebied, Mierlo-Hout, afstaan aan Helmond.
De gemeente heeft een oppervlakte van 2775 ha. en had per 1 januari 1989 10.033 inwoners en behoort hiermee tot de kleinere gemeenten van Noord-Brabant.

2. Bodemgesteldheid

2.1. Grondsoorten

De gemeente ligt in het gebied, dat geologisch bekend staat als de Centrale Slenk. Mierlo wordt grotendeels overdekt door dekzand van pleistocene oorsprong. Deze dekzandruggen waren na bemesting geschikt voor agrarische doeleinden; het gebied van de oude akkerbodems komt dan ook grotendeels overeen met dat van het oude dekzand uit het Pleistoceen.
Oude akkerbodems zijn in het noordelijk gedeelte te vinden rondom Medevoort en Diepenbroek, tussen Schuilen en de Antoniusweg en het gehucht Broek. Ten zuiden van het Eindhovens Kanaal behoort Luchen tot en met het gebied van de Houtsestraat hiertoe; verder een klein gebied rond de Hogtsedijk. Ten oosten van Mierlo strekt het gebied zich uit tot en met de gehuchten Loeswijk, Bekelaar tot de Vleutloop. Zuidelijk van Mierlo vallen gehuchten als Trimpert hieronder. Er zijn vier soorten landschap te onderscheiden;

1. De kern van Mierlo en omgeving bestaat uit de hogere zandige gebieden.
2. Het zuiden bestaat uit het ongerepte heidegebied met vennen.
3. Het westen bestaat uit bebost heidegebied met vennen.
4. In het noorden - noordoosten bevindt men zich in de nattere broekgebieden.

2.2. Hoogte en afwatering

Er is in de gemeente Mierlo een aflopende hoogtelijn van zuid naar noord en van west naar oost te constateren. het hoogste punt is te vinden in de allerzuidelijkste punt, namelijk 25 meter N.A.P. In het noorden varieert dit van 16,2 bij Berenbroek tot 16.7 bij Diepenbroek. In het westelijke gebied is de hoogte tussen de 20,6 en de 20,8. In het oosten bedraagt de hoogte rond Loeswijk 18,4 boven N.A.P.
De natuurlijke waterlopen hebben dan ook grotendeels een diagonaal zuid-noord verloop, zoals de Vleutloop, de Witte Loop en de Overakkerse Loop.
Afwatering vindt aan oostelijke zijde plaats via de rivier de Aa, aan westelijke zijde via de Dommel.
De gemeente, die op de grens van de stroomgebieden van de Dommel en de Aa ligt, valt deels onder het Waterschap de Aa, deels onder het Waterschap de Dommel.

3. Grondgebruik

Vanaf 1300 kregen de Mierlonaars van hun heer het vrije gebruik van de grond. De heide kon zo dienst doen als gemeenschappelijke graasgrond en de heideplaggen konden dienen ter bemesting van de akkers. Rond 1840 was nog steeds 60% van de grond onbebouwd; de benodigde mest om de schrale gronden te verbeteren moest van ver worden aangevoerd. In 1873 was er 35 à 45% aan woeste grond.
Rond 1900 bezat Mierlo nog 1169 ha. aan woeste gronden. Een ander gebruik van de grond waren de vele schaarbossen: laagstammig hout voor de kap en verkoop.
Het ontstaan van de N.C.B., de Christelijke Boerenbond, luidde diverse veranderingen in sinds 1896. Gezamenlijk inkopen van mest maakte het mogelijk om meer grond te ontginnen. Daarnaast maakte dit de weg vrij voor het ontstaan van coöperatieve bedrijven. De rond 1900 gestichte melkfabriek kwam tot stand op de hoek van de Geldropseweg en de Burgemeester Termeerstraat. In 1927 startte de Coöperatieve Zuivelfabriek St. Lucia.
In de negentiende eeuw begon men zich toe te leggen op fruitteelt.
Mierlo was vooral bekend om de aldaar gekweekte kersen, de Mierlose Zwarte. Toch zijn er nooit uitgebreide boomgaarden geweest. Vijftien à twintig kersebomen waren gebruikelijk op een boerenerf. Om de kers te kunnen bestuiven werden er bijenvolken gehouden. Door in plaats van dertig bijenvolken er driehonderd te houden slaagde men er in de periode 1939-1949 in om de productie van 15.000 kilo naar 90.000 kilo kersen te brengen.
Het belang van deze kersenteelt is door concurrentie met het buitenland de laatste jaren sterk afgenomen. Droogte en daardoor sterk wisselende oogsten droegen daar eveneens toe bij. Tenslotte konden de boomgaarden in de jaren zestig zelfs met subsidie worden gekapt. De kweek van asperges is nog wel van belang. Het huidige grondgebruik wordt gekenmerkt door bloementeelt, maïs en groenten als bonen, spruitjes, augurken en prei. Er is sprake van gemengd grondgebruik; weide en tuinbouwgebied wisselen elkaar af. Er is veel intensieve veehouderij met varkens en kippen. Een groot gebied, te weten de Molenheide, bestaat uit naaldwoud. De Strabrechtse Heide welke zich deels op het Mierlose grondgebied bevindt is daarentegen nog echt heidegebied en als zodanig een natuurreservaat.

4. Infrastructuur

4.1. Waterwegen

Ter ontsluiting van dit deel van het land werden er kanalen aangelegd. Dit was ook noodzakelijk omdat de Maas slecht bevaarbaar was. Bovendien wilde Eindhoven een goede waterverbinding hebben. Deze stad werd niet ontsloten door de in 1822-1826 gegraven Zuid-Willemsvaart. Het Eindhovens Kanaal dat in 1846 werd voltooid loopt wel tot het hart van Eindhoven. Het Eindhovens Kanaal loopt van west naar oost boven de bebouwde kom van Mierlo.

4.2. Wegen

Het overgrote deel van de wegen heeft een zeer bochtig verloop. De enige uitzonderingen hierop vormen de parallelwegen van het Eindhovens Kanaal en een enkele weg, die dwars over de Molenheide geprojecteerd is zoals de Geldropseweg en de Aardborstweg.
In 1801 werd er zo'n lijnrechte weg door het broekgebied, de Groene Gemeynt, richting Helmond aangelegd. Van 1853 tot 1855 vond de aanleg van de grindweg van Geldrop naar Helmond plaats.
De Houtsestraat-Dorpsstraat-Marktstraat werden in 1857 met grind verhard.
In 1939-1942 werd de Geldropse weg verbreed en verhard op gewalste fundering.
De meeste wegen bestaan uit asfalt met grindverharding; er zijn naar verhouding tot andere gemeenten bijna geen zandwegen overgebleven.
Tot de oude wegenstructuur in de kern behoren zijn de Dorpsstraat, de Marktstraat, de Kerkstraat, de Vesperstraat, de Wilhelminastraat en de Bisschop van Mierlostraat. Van hieruit waaieren vele wegen uit naar de diverse gehuchten, waarvan hier genoemd worden; de Baron van Scherpenzeel Heuschweg naar de Kasteelweg, Overakker, Trimpert en Weijer. De Burgemeester Termeerstraat naar de Broekstraat, Luchen, Stepekolk en Heiderschoor. Zo zijn er nog vele wegen op te sommen die de verbinding van Mierlo met de gehuchten uitmaakten.
Een belangrijke nieuwe weg die de gemeente doorkruist is de A67. De aanleg juist boven de Strabrechtse Heide spaart zowel het natuurgebied als het oude patroon van de bestaande wegen.

4.3. Spoorwegen

De gemeente wordt in het noorden doorsneden door een spoorlijn. Op 1 oktober 1866 werd de spoorlijn Eindhoven - Helmond - Venlo geopend.

Wel waren er haltes van de tram in Mierlo. Deze lijn werd in 1885 geopend; de stoomtrams reden van Helmond naar 's Hertogenbosch. Vanaf 1906 was er een verbinding met Eindhoven. Deze lijnen werden in de loop van de jaren dertig opgeheven.

4.4. Militaire structuur

De gemeente kent, op enige militaire oefenterreinen na, geen militaire structuur.

5. Nederzettingsstructuur

5.1. Mierlo

Er heeft al heel vroeg bewoning plaatsgevonden op het Mierlose grondgebied. Dit blijkt uit de vondsten van urnen en stenen gebruiksvoorwerpen als speerpunten, beitels, hamers en messen van prehistorische oorsprong. Mogelijk hebben ook de Romeinen er hun domicilie gehad. Er zijn in elk geval overblijfselen van een put naar Romeins model gevonden. Vanaf de achtste eeuw zal er geregelde bewoning zijn geweest.
Naar ontstaan kan men Mierlo een "kasteeldorp" noemen, aangezien de aanwezigheid van het kasteel leidde tot de ontwikkeling van deze plaats. Wanneer men de structuur van Mierlo beschouwt, behoort zij tot de categorie weg- of baandorp. Mierlo heeft dan ook een lintbebouwde structuur.
In 1197 was Mierlo een vrije heerlijkheid. In 1851 kreeg het een gemeentelijk bestuur, al had de heer, in die tijd Van Scherpenzeel Heusch, door diens grootgrondbezit nog altijd veel invloed. In 1872 stierf de laatste heer. Tot op heden wordt een oud cijns nog op de gemeentebegroting geplaatst op naam van een in de jaren dertig gestorven baron uit de Belgische tak van deze familie.
De bevolking is in de loop van de tijd sterk toegenomen; in 1815 waren er 1697 inwoners. In 1916-1920 waren er 4000 inwoners, in 1945 ca. 6500 en in 1955 ruim 7800.
Het riolerings- en bestratingsplan kwam in 1954 gereed. Ook de gasvoorziening werd na de oorlog opgezet. In 1956 werd het gas-ontvangstcentrum in bedrijf gesteld.
In 1955 werd nieuwe werkgelegenheid gecreëerd door de bouw van het V.A.M. compostbedrijf.
De kern Mierlo-Hout, vanaf 1880 al een eigen parochie en van Mierlo-Dorp gescheiden door de spoorlijn en het Eindhovens Kanaal, werd in 1968 ingedeeld bij Helmond.

5.2. Gehuchten

De meeste gehuchten bestaan uit concentraties van enkele boerderijen temidden van de eigen akkers, het kampen- of hoevenlandschap. Dit soort gehuchten worden ook wel "bogten" genoemd.
Het is één van de oudste nederzettingsvormen, vanaf ca. 1000 na Chr. Het gebied van de oude akkerbodems en de oude gehuchten valt dan ook samen.
De gehuchten Bekelaar, Broek en Trimpert zijn akkerdorpen met plaatse. De verschillen zijn, dat het eerste type geen gemeenschappelijk eigendom kent, waardoor er dus ook geen plaatse, een plein om al het vee te drenken of bijeen te houden nodig was.

6. Stedebouwkundige typologie

In deze landelijke gemeente hebben zich tot 1950 geen planmatige ontwikkelingen voorgedaan, al is er in 1936 een structuurplan gemaakt. De enkele woningen die in de jaren dertig in het kader van sociale woningbouw aan de Wilhelminastraat zijn gebouwd worden hier buiten beschouwing gelaten. De bebouwing heeft zich tot 1950 langs de bestaande wegen geconcentreerd en verdicht.

6.1. Bijzondere gebieden.

De gemeente Mierlo heeft geen gebieden van stedebouwkundige betekenis. Wel heeft zij sinds 1972 een beschermd dorpsgezicht, te weten het Broek. Dit gehucht, dat gesitueerd is aan de Broekstraat, bezit diverse langgevelboerderijen im min of meer gave staat.
Een cultuurhistorisch waardevolle groep is te vinden aan de Baron van Scherpenzeel Heuschweg. Deze bestaat uit de gave kerk met kerkhof en pastorie, het vroegere Patronaatshuis en de oude gedeelten van Huize Bethanië. Het geheel vormt in historische zin een samenhangende groep en markeert de verandering van de kerk "eenzaam op de akkers" naar de kerk als spil van een deel der gemeente. De gebouwen hebben zowel stedebouwkundige als architectonische kwaliteiten, hoewel het huize Bethanie onder de laatste verbouwing veel aan waarde heeft verloren. De bomen in en rond dit complex zijn hiermee onlosmakelijk verbonden.

7. Karakterisering der objecten, bouwvormen en typen

7.1. Woonhuizen

De huizen in de oude kern zijn vrijstaand en bezitten zowel voor- als achtertuin. Van der Aa constateerde in 1846 dan ook dat "de huizen er zeer verspreid liggen". De huizen tussen 1890 en 1925 hebben een zadel of mansardedak met kruispannen of Tuile du Nord-dakpannen; de nok parallel aan de straat. De bakstenen huizen bestaan uit drie of vijf traveeën waarvan de middelste de deur bevat en meer is geaccentueerd dan de overige. Goede voorbeelden zijn te vinden aan de Dorpsstraat 115, 150, 152 en Brugstraat 11. Zeer gaaf is het Neo-Renaissance elementen bevattende pand Dorpsstraat 150 uit 1900. Afwijkend qua plattegrond, namelijk met inspringende deur en raamtravee, is de vroegere hoofonderwijzerswoning uit 1910 aan de Dorpsstraat 101. Zowel exterieur als interieur zijn volkomen gaaf.
Buiten de bebouwde kom ligt aan het spoor het wegens verbouwing niet geïnventariseerde voormalige seinwachtershuis, wachtpost nr. 37.
In de periode hierna worden veel kleine villa's gebouwd. Ook dit is baksteenarchitectuur. Deze panden bezitten een zadeldak of mansardekap meestal gedekt met verbeterde Hollandse pannen, met de nok loodrecht op de straat. Duidelijke voorbeelden van deze bouwwijze, waar de voornaamste decoratie bestaat uit het aanbrengen van erkers en houten bloembakken onder de bovenvensters, zijn gelegen aan de Brugstraat 43, de Dorpsstraat 139, de Marktstraat 35, 57 en 61.
Rond 1925 is een rij aaneengebouwde woningen aan de Pastoor de Winterstraat, bij de St. Lucia gebouwd. Deze verbouwde en verder niet geïnventariseerde huizen hebben een getrapt verlopende rooilijn.
Daarnaast bestaan er nog enkele grote villa's. De oudste en voornaamste hiervan is Huize Karelstein aan de Hekelstraat 1. Dit gave hoekpand in Eclecticistische stijl was de residentie van de burgemeester. De gevel van dit huis met oudere kern zal rond 1870 zijn opgetrokken.
Aan de Brugstraat 42 staat een grote villa uit ca. 1905 met elementen van de Chaletstijl. Deze villa is helaas recent sterk verbouwd.

7.2. Boerderijen

Mierlo bezit als van oudsher agrarische gemeente vele boerderijen. Op een enkele uitzondering na behoren deze alle tot het langgeveltype. De uitvoering is sober. De boerderijen liggen niet ver vanaf de openbare weg.

Belangrijk vanwege herkomst en bouwwijze is de kasteelboerderij aan de Kasteelweg 12. Opvallend van deze uit ca. 1700 daterende langgevelboerderij is het het gebint in de gevel. Het geeft een fase aan in de verstening van de boerderijbouw. Dit is vermoedelijk Mierlo's oudste boerderij.
De oude boerderijen worden gekarakteriseerd door de baksteenbouw en het afgewolfde rietgedekte zadeldak met voet van oud Hollandse pannen. Voorbeelden hiervan zijn onder meer Broekstraat 46, 47, 50, 63 en 71, Loeswijk 31, Sanghorst 1 en Weijer 8. Broekstraat 63 is een Rijksmonument. Het is een gave langgevelboerderij die gedateerd wordt in de achttiende of de eerste helft van de negentiende eeuw. Het merendeel van de boerderijen dateert uit de tweede helft van de vorige eeuw. De enige boerderijen die hier met jaartalankers 1868 en 1890 uitsluitsel geven zijn te vinden aan de Doornweg 18 en Luchen 8. Een heel enkele keer is er als decoratie een gietijzeren levensboom in het bovenlicht van de deur verwerkt; bij Medevoort 7 en 19 en de Oudvensestraat 11.
Er is weinig meer over van de bijgebouwen. Nog gaaf en van belang zijn de grotendeels uit riet opgetrokken schuren bij Bekelaar 35, Stepekolk 6 het bakhuisje bij Broekstraat 64.
De eerste veranderingen in de boerderijbouw bestaan vanaf einf negentiende eeuw vooral uit de keuze voor een andere dakvorm; dit begint met het zadeldak van de Oudvensestraat 11 uit 1880. Een volgende dakvorm in de boerderijbouw is de mansardekap, die vooral in de jaren twintig opgang maakte. Voorbeelden zijn onder meer Heiderschoor 20 en Geldropseweg 22. De laatste is rijk voorzien van glas-in-loodramen en heeft Art Deco-elementen.
Na de Tweede Wereldoorlog bouwde men een ander boerderijtype, de kop-hals-rompboerderij. Het woonhuis staat los van de stal zelf, maar is daarmee door een bouwlid verbonden. In Mierlo is hier één voorbeeld uit ca. 1950 van aanwijsbaar, te vinden aan de Oudvensestraat 1.

7.3. Industriële gebouwen

De oudste gebouwen van industriële aard zijn de molens. Mierlo heeft er twee. De oudste, een Rijksmonument, is een halfgesloten standerdmolen uit 1640. Deze molen is in 1860 overgebracht van de Molenheide naar de huidige plaats aan de Dorpsstraat 147, alwaar zij nu op het terrein van een kinderboerderij staat. De andere molen, in particulier bezit, bevindt zich aan de Geldropseweg 1. Deze ronde stenen bergkorenmolen heeft de naam Elderse Molen naar het buurtschap Ellenaar en dateert waarschijnlijk uit de eerste helft van de vorige eeuw.
Aan de Bisschop van Mierlostraat 158 staat een langwerpig bakstenen gebouw dat als klompenmakerij is gebouwd in de vroege jaren dertig. Een familie startte de onderneming in 1904. Het is thans het enige bedrijf in de gemeente dat deze nijverheid uitoefent.

7.4. Openbare gebouwen

Het oudste openbare gebouw is het vroegere Raadhuis uit 1806, dat door Van der Aa "klein en onaanzienlijk" werd genoemd, maar een grote historische waarde heeft. Dit bevindt zich aan de Dorpsstraat 134. Het eenvoudige gepleisterde gebouw met klokketorentje en bordes diende tevens als brandspuithuisje en gevangenis.
In de categorie openbare gebouwen vallen ook horecagelegenheden. Aan de Goorsedijk 70 bevindt zich een woonhuis, dat hoogstwaarschijnlijk als café is gebouwd.

Aan dit witgeschilderde bakstenen pand uit ca. 1900 bevinden zich twee grote overhangende met kruispannen gedekte luifels met zijborden. Aan de Marktstraat 43 staat een woonhuis annex café dat rond 1925 zal zijn gebouwd. Opvallend is de overdekte veranda, geschraagd door bewerkte houten palen.

7.5. Kerkelijke gebouwen

Alle kerkelijke gebouwen in Mierlo zijn te vinden aan de Baron van Scherpenzeel Heuschweg. De oudste en tevens enige kerk in Mierlo is de St. Lucia, op nummer 2. Deze Neo-Gotische kruisbasiliek met centraal geplaatste risalerende westtoren werd in 1856-1858 door de Tilburgse architect H.J. van Tulder ontworpen. Dit gebouw staat op de plaats van de vroegere middeleeuwse kerk. De oude toren is door de nieuwe ombouwd. In 1936 werd er door C. van Moorsel een sacristie met kinderkapellen aan toegevoegd. Het interier bevat een orgel uit 1930. De oorspronkelijke polychromie is witgekalkt en het oude meubilair verdwenen: de ruimtewerking is gebleven. Bij de kerk bevindt zich het kerkhof, omringd door een smeedijzeren hek. In het midden is een Calvarieberg opgesteld, merkwaardigerwijze aan de achterzijde gesigneerd en voorzien van een datum door de metselaar: H. Knoops, eerste steen 1919. In het midden van dit uit breuksteen opgetrokken werk is een overdekt altaar, waarin de Pieta wordt uitgebeeld. Daarboven bevinden zich op aparte sokkels de gekruisigde Christus, geflankeerd door Maria en Johannes.
Naast de kerk staat op nummer 6 de pastorie met bijgebouwen. Dit forse gebouw dateert uit 1906.
De zusters Franciscanessen, die hun klooster op 26 november 1874 te Mierlo oprichtten, lieten eveneens gebouwde getuigen achter. In 1881 werden de eerste hulpbehoevende mannen opgenomen in het Apostelhuis, dat als stichting sinds 1531 bestaat. Deze stichting ter ere van de twaalf apostelen was in het leven geroepen door Willem Kardinaal van Enckevoirt. Het Apostelhuis, waarbij ook een kapel hoorde, stond in eerste instantie op de grens van Mierlo, in het huidige Mierlo-Hout, bij Stepekolk. Het gebouw, zoals dat nu nog staat aan de Baron van Scherpenzeel Heuschweg 13 dateert uit 1910. Het is een rijzig pand met uitgewerkte baksteendecoratie. In 1933 vond er een forse verbouwing plaats waarbij de het dak gewijzigd werd en opvallende driehoekige dakramen kreeg en de naam veranderd werd in Huize Bethanië. Recent is het gehele complex verbouwd en dient het als apotheek annex huisartsencentrum.
Eveneens aan de Baron van Scherpenzeel Heuschweg bevindt zich het Patronaat. Dit gebouw op nummer 4 uit ca. 1915-1920 heeft nu een horecafunctie. De verzorgde baksteenarchitectuur is intact gebleven.
Op de hoek van de Geldropseweg en de Verheugtstraat staat een kruisbeeld, bestaande uit een Corpus van kunststeen en een houten kruis. Dit dateert uit 1950-1951. Bij de herinrichting van dit kruispunt enige jaren geleden, is de oorspronkelijke sokkel verdwenen, evenals de duidelijk markante plaatsing.
Na de Tweede Wereldoorlog is door de architect Philip Hepworth een oorlogskerkhof aangelegd aan de Geldropseweg. Dit ereveld voor de geallieerden herbergt 665 Britten. De centrale entree leidt naar een Calvarieberg, bestaande uit een kruis met een zwaard op sokkel. Deze staat op het kruispunt van het terrein, eindigend in een tempelachtige bouw waarin het verloop van de strijd wordt verhaald. Alles is in witte kalksteen in combinatie met baksteen uitgevoerd en ademt een sobere, Neo-Classicistische sfeer.
Aan de Bekelaar bevindt zich de Mariakapel uit 1951. Deze achthoekige kapel bevat een beeld van Maria met Kind. Het dak wordt bekroond door een bol met kruis.

Deze bakstenen kapel in de stijl van de Wederopbouw is gewijd aan de gedachtenis van twee mannen, die in 1942 en 1943 stierven, respectievelijk in Rangoon en Chungkai.
Een veel kleiner kapelletje van recente datum treft men aan bij de St. Antoniusweg; op de plaats waar op oude kaarten al staat aangegeven dat er zich een St. Antoniuskapel bevond. Hierbij moet men bedenken, dat het dorp een processieroute kende door de velden en het dorp.

7.6. Kastelen en landhuizen

In Mierlo heeft tot in de negentiende eeuw een kasteel gestaan in het gehucht Overakker. Van dit omgrachte kasteel, dat rond 1210 werd gebouwd als vervanger van een verwoeste voorganger uit 1117, resteert niets dan een ronde door eiken omgeven plas. In 1800 stortte het verwaarloosde kasteel in. Het restant, een in 1757 herbouwde poort, stortte kort na een storm in 1948 in.
De gemeente Mierlo bezit geen landhuizen.

7.7. Infrastructurele werken en waterstaatswerken

Over het Eindhovens Kanaal bevinden zich ter hoogte van de Kaldersedijk twee bruggen. De oudste is in het verlengde van de Oudvensestraat; een smalle eenvoudige brug met ijzeren leuningen en met ijzeren banden versterkte pijlers. Deze brug dateert mogelijk uit de jaren dertig. Uit 1951 dateert de brede betonnen brug, die de twee delen van de Geldropseweg verbindt. Het vlakke brugdek wordt ondersteund door vier cilindervormige landhoofden.
In het water van het Eindhovens Kanaal vindt men tenslotte de resten van een in onbruik geraakte trambrug van baksteen en hardsteen onderdelen. Het staande metselwerk duidt op een datering rond 1925.

7.8. Militaire objecten

Er zijn geen militaire objecten in deze gemeente.

7.9. Artefacten

Aan het vroegere Patronaatshuis aan de Baron van Scherpenzeel Heuschweg 4 uit de vroege jaren twintig bevindt zich boven de entree een halfrond tegeltableau, met daarboven in een nisje een heiligenbeeld.
Het tegeltableau stelt het wapenschild voor van baron van Scherpenzeel Heusch met daaronder een Latijnse wapenspreuk, vrij vertaald; "Met pijlkoker en pijl bewapend".
Het uitbundig gekrulde hekwerk uit ca. 1900 van het huidige woonhuis aan de Goorsedijk 70 dient genoemd te worden. Eenvoudig maar onmisbaar is het gewalste ijzeren hekwerk van de vroegere hoofdonderwijzerswoning aan de Dorpsstraat 101. De beëindiging van de spijlen is cirkelvormig; veilig, zo dicht bij een lagere school. Voorts moeten nog de in beton uitgevoerde en polychroom beschilderde (gemeente)wapens vermeld worden ter hoogte van de Kaldersedijk. Deze vormen een sierend onderdeel van deze brug over het Eindhovens Kanaal uit 1951.
Mogelijk uit dezelfde tijd of iets eerder dateren de naoorlogse betonnen portalen en getoogde bovenbouw van de stroomleiding ten behoeve van de trein.

7.10. Groenelementen

Langs beide kanten van het Eindhovens Kanaal bevinden zich hoge en brede houtwallen. Deze bestaan uit bomen en struiken van diverse aard, onder meer iepen, eiken en elzen en hebben als zodanig ook belang voor de Mierlose fauna.
Opvallend is de beplanting aan de Eikendreef. Hier vindt men enige tientallen eiken met een omtrek van twee meter en meer.
Nog maar weinig van de boerderijen in Mierlo zijn nog voorzien van erfbeplanting, in de zin van liguster, meidoorn- of beukenhagen, leilindes en walnoten. Daarnaast bevinden zich in diverse tuinen nog hoogstamfruitbomen. In deze gemeente zijn dit veelal restanten van kersenboomgaarden, zoals aan Luchen 24, Overakker 5, Schuilen 2, Schutsboom 26 en Broekstraat 50 en 71.
Omvangrijk en beeldbepalend zijn de acacia aan de Oudvensestraat 2 en de treurwilg op nummer 1 van deze straat. Broekstraat 87 bezit eveneens een fraaie treurwilg. De grootste acacia bevindt zich voor de pastorie aan de Baron van Scherpenzeel Heuschweg.
Noemenswaard zijn ook de dikke snoeilindes rondom het kerkhof aan de Baron van Scherpenzeel Heuschweg.

Opmerkelijk is de voorkeur voor de aanplant van beuken te noemen. In diverse tuinen staan beuken met een omvang van vier meter of meer, zoals bij Broekstraat 64 en Brugstraat 72. Wat kleiner, maar evenzeer beeldbepalend zijn die bij kerk en pastorie aan de Baron Scherpenzeel Heuschweg, Bekelaar 35 en Weijer 8.

Gemeente Mierlo. Toestand 1866. Uit: J. Kuyper, Gemeente atlas van de provincie NOORDBRABANT. Leeuwarden, eerste uitgave 1865

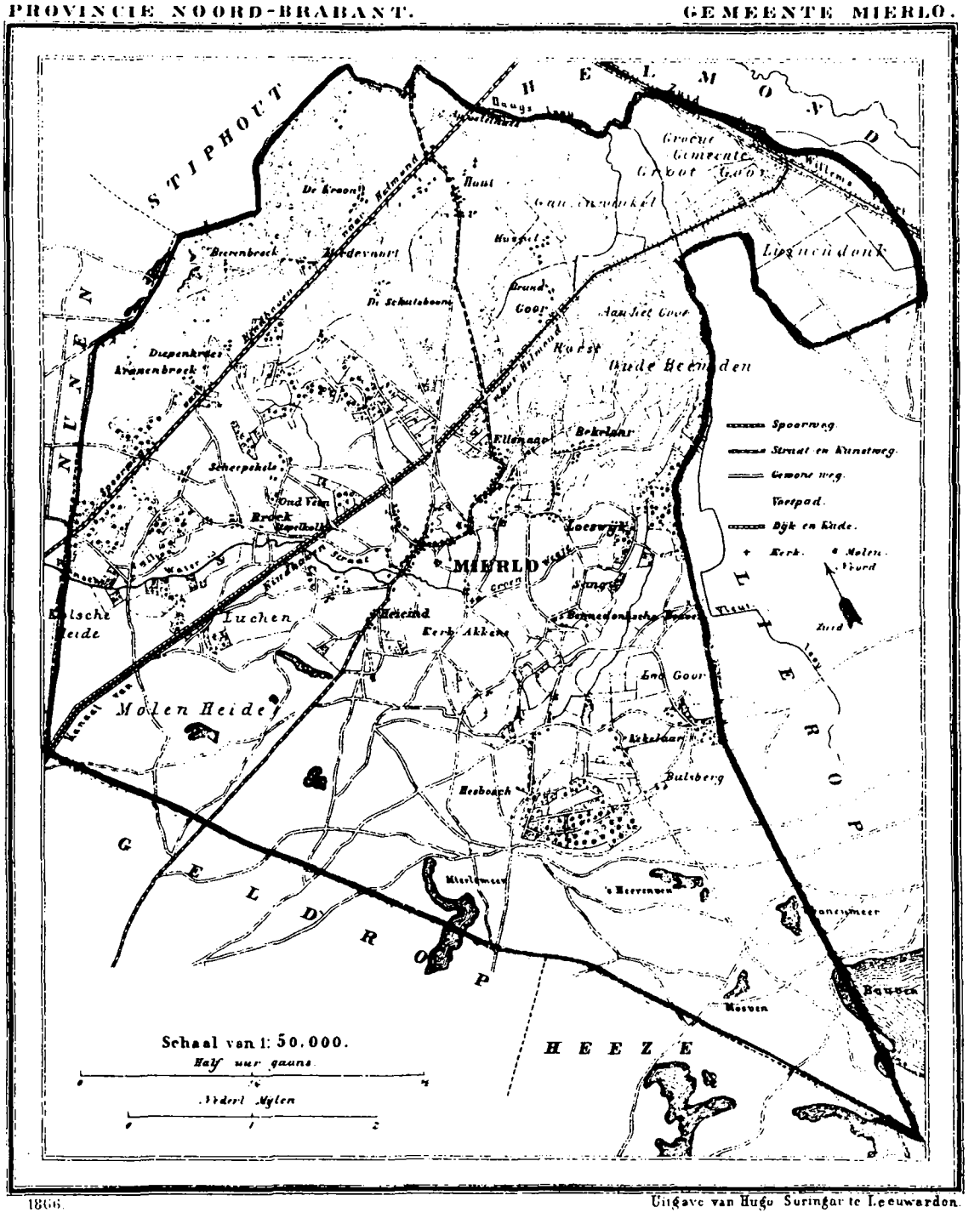

Historische Atlas Noord-Brabant - Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000. Deventer 1989.
Mierlo, toestand ca. 1900

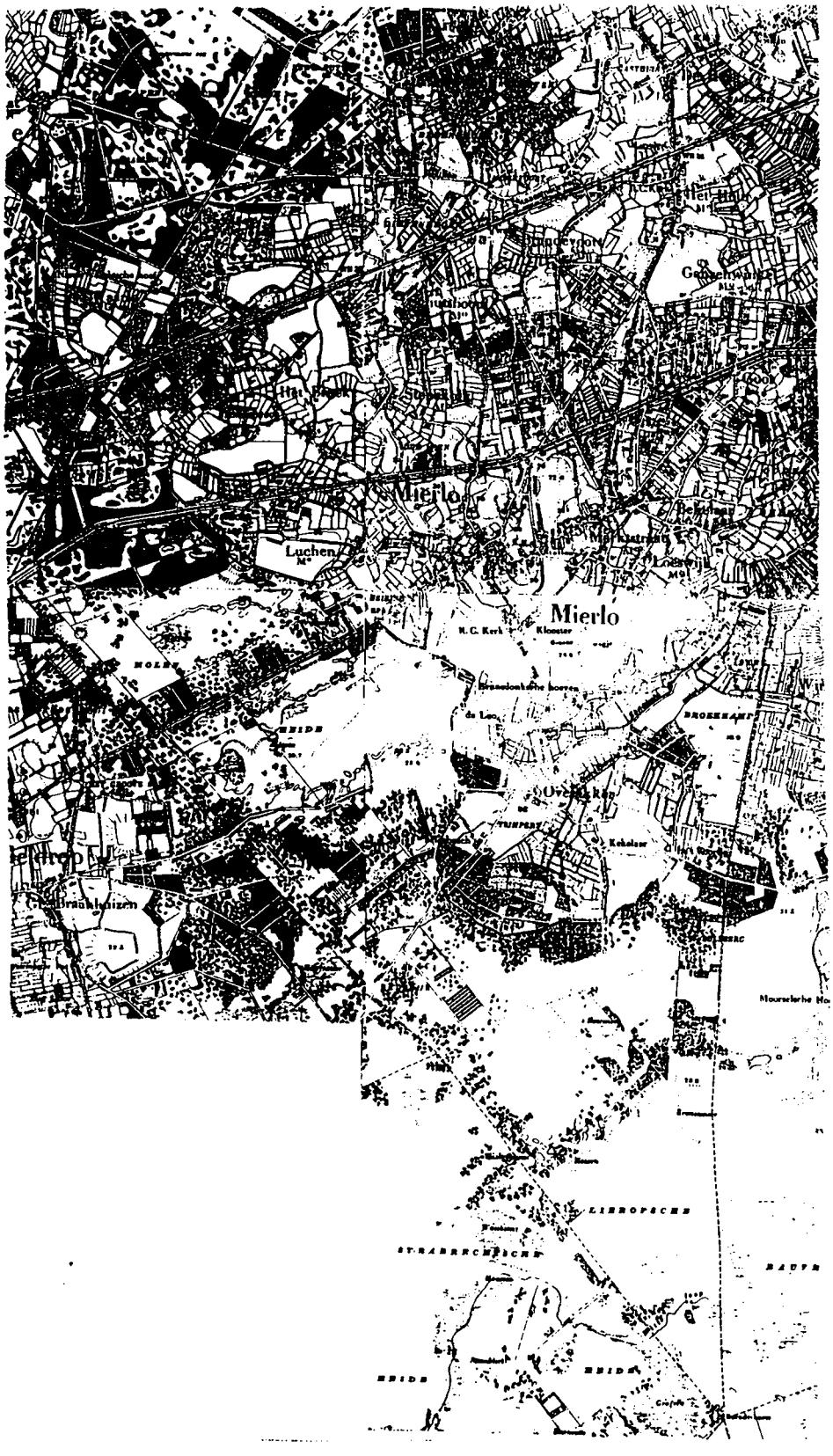

Gemeente Mierlo, huidige toestand. Grote topografische atlas van Nederland 1:50.000 (deel) 4 Zuid-Nederland. Groningen 1987.

8. Objectgegevens

Antoniusweg, St.

Kapel Kapel
Ca. 1985
St. Antonius kapel.
Baksteen met mergel, in nis achter traliewerk bruin geschilderde St. Antonius.
Zadeldak met klinkers. Herinneringswaarde.
(foto 1)

Bekelaar

Mariakapel
Kapel Kapel
1951
Wederopbouw
Baksteen reliëfdecoratie en rollaag. Imitatie handvorm baksteen. Hardsteen aanzetstukken. Deur- en raamomlijstingen voorzien van smeedijzeren roosters.
Achtzijdig tentdak met verbeterde Hollandse dakpannen, piron met kruis.
Achter sierhek beeld van Maria met kind van Piet Slegers. Gedachtenisplaquette voor Jan Peters Rit en '42 Martien Louwers '43. Gestorven te Rangoon en Chunkai.
Rode plavuizen op de vloer.
Achthoekige kapel met tentdak, waarop bol met kruis. Van cultuurhistorische waarde.
(foto 2)

35
Langgevelboerderij Langgevelboerderij
Ca. 1900 Ca. 1870 Ca. 1970
Rechte steekankers. Boerderij: grauw gepleisterd met schijnvoegen. Twee gekoppelde vierruits zoldervensters. Getoogde zesruits stalramen. Schuif- en openslaande vensters. Nieuwe paneeldeuren. Zadeldak, oud Hollandse pan.
Schuur onder zadeldak met riet en oud Hollandse pan, muren deels met riet bekleed. Laag bakstenen schuurtje.
Vijf grote beuken. Ligusterhaag.
In juli 1990 bleek het hoofdgebouw te zijn afgebroken. Van cultuurhistorische waarde.
(foto 3)

Broekstraat

46
Langgevelboerderij Woonhuis
Ca. 1900 Ca. 1970
Handvorm en machinale baksteen, gepleisterde plint, rechte steekankers.
Twintigruits ramen met vernieuwde luiken, tweedelige paneeldeur. Afgewolfd zadeldak met riet en voet van oud Hollandse dakpan.
Vijf berken. Ligusterhaag.
Het betreft een sterk gerestaureerde boerderij. Van cultuurhistorische waarde.
(foto 4)

50
Langgevelboerderij Woonhuis
Ca. 1870